

CSEKŐ ERNŐ | Mark Pittaway (1971–2010)

Tragikusan fiatalon, 2010. november 3-án elhunyt a magyarországi történész körökben is jól ismert angol történész, Mark Pittaway. Haláláról a legolvasottabb hazai hírportálok (index, origo) is beszámoltak,¹ az egyik legelismertebb brit Magyarország-szakértőként említve meg őt.² Mint írják: „*Mark volt sok nyugati gazdasági szakértő és a brit sajtó egyik legjobb forrása Magyarországról.*”

Irigylésre méltó szorgalommal és alaposággal kutatta több, mint egy évtizeden keresztül a magyarországi munkásság 1945 utáni, illetve '50-es évekbeli történetét. Ennek keretében az ország számos vidéki és fővárosi levéltárában végzett szisztematikus forrásfeltárást, melyet lehetővé tett, hogy kitűnően beszélt magyarul. Kutatásai révén, s persze köszönhetően barátságos, nyitott személyiségének, szinte az ország minden részéről voltak barátai, ismerősei, így Sopronból is. Az utóbbi években Magyarországon töltött idejének nagyobbik részét a Soproni Levéltárban történő kutatásra fordította, így 2006-tól évente 8–9 hetet kutatott a levéltárunkban, évi három-négy alkalomra elosztva. Némi túlzással kijelenthetjük, Mark személye az elmúlt években a levéltár életének szerves részévé vált. Rendszeres kutatóink is emlékezhetnek joviális személyére, korpulens alkatára, folyékony magyar beszédére, melyet akcentusa tett oly jellegzetessé.

A Soproni Szemle életében igen ritkán fordul elő, hogy külföldi kutatóról közöl nekrológot. Úgy hisszük, Mark személye, történészi munkássága, valamint soproni vonatkozású kutatásai – melyek, legnagyobb bánatunkra, most befejezetlenül megszakadtak – indokoltá teszik e kivételt. Mark a közép-angliai iparváros, Leeds közelében található Wakefieldben született egy háromgyermekes tanár házaspár legidősebb gyermekeként. Elmondása szerint is meghatározó volt életében, eszmélésében a konzervatív Thatcher kormány 1980-as évek eleji restriktív gazdaságpolitikája, amely nagymértékű gazdasági válságot, illetve szociális feszültségeket eredményezett szülővárosában és környékén, a közép-angliai iparvidéken. Tudományos érdeklődését is ez irányította a

¹ Elhunyt a britek Magyarország-szakértője, (http://www.origo.hu/nagyvilag/20101124-elhunyt-mark-pittaway-brit-magyarorszagszakerto.html); Meghalt az egyik legjobb brit magyarológus: http://webcache.googleusercontent.com/-search

?q=cache:Ih4gmQ6KD4IJ:index.hu/kulfold/2010/11/24/meghalt_az_egyik_legjobb_brit_magyarologus/+mark+pittaway+index.hu&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&source=www.google.hu

² Életére adatokkal szolgál még a tekintélyes brit napilap, a The Guardian internetes kiadásában megjelent nekrológ:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:KqMcClSjY0J:www.guardian.co.uk/world/2010/nov/22/mark-pittaway-obituary+guardian+pittaway&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu&source=www.google.hu

munkásság életkörülményei, társadalomtörténete vizsgálatának irányába. Egy 1993 nyári debreceni nyári egyetem résztvevőjeként járt először Magyarországon, ennek hatására határozta el, hogy Magyarországgal fog foglalkozni. Folyékonyan megtanult magyarul, majd kiterjedt levéltári kutatást követően 1998-ra elkészült PhD-disszertációjával, amelynek témáját már a magyarországi munkásság 1950-es évekbeli története, illetve a korabeli társadalmi átalakulás vizsgálata képezte. Tudományos munkássága, publikációi derékhadra a legutóbbi évekig e témakört járta körül.³ A politikai viszonyok, illetve a hatalom természetének átalakulása mellett figyelme főként a munkásság belső rétegződésének, identitásának alakulására, az életmód, illetve az életviszonyok vizsgálatára, az épített környezet változására (indusztriai-záció, új szocialista iparvárosok alapítása), a nemek szerepének, súlyának alakulására, valamint az ellenállás lehetőségeinek, módozatainak változására terjedt ki. Így például egyik, általam kedvelt tanulmányában, a *Visszavonulás a kollektív tiltakozástól: háztartás, nemek, munka és népi tiltakozás a sztálinista Magyarországon*⁴ c. közleményében Mark az előbbi aspektusokat elemzi komplex módon. E kutatásait összegző könyve, a *The Workers' State: Industrial Labour and the Making of Socialist Hungary, 1944–1958* című monográfia,⁵ amelyről oly lelkesen beszélt e sorok írójának is, ismereteink szerint még nem látott napvilágot.

Mark 1999-től az 1960-as években alapított angliai újváros, Milton Keynes egyetemén (The Open University) tanított. Első önálló könyvét (*Eastern Europe 1939–2000. Brief Histories*), mely az angol szakirodalomban is egyedülálló módon társadalomtörténeti megközelítésből tárgyalja Kelet-Európa történetét, 2004-ben egy londoni kiadó jelentette meg.⁶ Emellett még két, a The Open University kiadásában megjelent kötetnek volt a szerkesztője és egyik szerzője: *Globalization and Europe*,⁷ valamint *The Fluid Borders of Europe*.⁸ Az utóbbi, a határok identitás, kultúra és társadalomalakító szerepét vizsgáló kötet – amelyben az újfajta tudományos megközelítés, az ún. társadalmi térhasználat, illetve mentális tér vizsgálata is számottevő helyet kapott – témájában már előrevetíti a Soproni Levéltárban folytatott kutatásait.

Mark új témája a *Politikai rendszerek és határvidéki identitások Ausztriában és Magyarországon 1938–1960*⁹ címet viselte, melynek keretében a konkrét vizsgálatokat, levéltári kutatást Burgenland Győr-Moson-Sopron megyével határos északi területére, valamint megyénk Ausztriával határos területére szűkítette le. Az Anchlussától a vasfüggöny kiépüléséig, megszilárdulásáig tartó időszak vizsgálata

³ Válogatott publikációinak jegyzékét ld.: <http://www.open.ac.uk/Arts/history/mppubs.shtml>

⁴ Megjelent: *Eszmélet* 77. szám, 26–49.

⁵ Magyar fordításban: A munkások állama: ipari munkásság és a szocialista Magyarország építése, 1944–1958.

⁶ Magyar fordításban: Kelet-Európa rövid története, 1939–2000., Kiadás.: Hodder Arnold, London, 2004.; A kötet ismertetését ld. Pető Andrea: Kelet-Európa rövid története. In: *Múltunk* 2005/1. 332–336.

⁷ Magyar fordításban: Globalizáció és Európa, 2003. 304. p.

⁸ Magyar fordításban: Európa képlékeny határai, 2003. 337. p.

⁹ Eredeti angol címen: *Political Regimes and Borderland Identities in Austria and Hungary, 1938–1960*.

a magyar oldalon értelemszerűen a Soproni Levéltárban, valamint a Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárának mosonmagyaróvári részlegében történt kutatást tett szükségessé, de emellett Mark a győri levéltárban is végzett kutatásokat, így például MDP (majd MSZMP) 1950-évekbeli pártarchívumi iratanyagában. Mark előbb az osztrák vonatkozású iratok feltárását kezdte el, elsősorban a Burgenländisches Landesarchiv iratanyagára támaszkodva, majd 2006-tól a Soproni Levéltár vonatkozó levéltári fondjaihoz kezdett hozzá szisztematikus és alapos munka keretében. A kutatásának tárgyát képező egykori hivatalok iratanyagának referenseként közlőül láthattam azt a páratlanul aprólékos munkát, amely révén Mark kezében óriási adatmennyiség halmozódott fel. Így merítve azt a lebilincselően bőséges tudásanyagot a hétköznapi emberek mindennapi életéről, amellyel a politikai illetve társadalmi makrofolyamatokat helyezte többször új megvilágításba. Vagy ahogy Guardian méltatatta: „Munkásságának védjegye volt, hogy nagyon ügyesen kombinálta a nagypolitikát a társadalmi eseményekkel.”¹⁰

De a konkrét számok az előbbi megállapítás függvényében így is megdöbbentőek! 2006-tól a főbb vármegyei hivatalok (főispáni, illetve alispáni), illetve járási főszolgabírók (1945-től főjegyzők) 1938–1949 közti iratanyagát teljes egészében átlapozta, azaz e szervek minden erre az időszakra eső aktáját egyenként átnézte. Effajta aprólékos munkával a főispáni illetve alispáni iratanyag mellett 2006-tól 2009-ig végzett a csepregi, valamint a soproni járás 1938–1949 közti iratanyagával, illetve a kapuvári járás esetében az 1938–1945 közti időszakkal. Ez összességében 252 doboz, azaz 30,24 ifm iratanyag szálsankénti átnézését, kijegyzetelését, archiválását jelentette. A számára forrásértékkel bíró iratokról adatbázist épített, illetve digitális fényképmásolatot készített. Munkáját segítette, hogy kitűnően értett magyarul és németül is. Mindezen aprólékos feltárási munka, illetve Mark korábbi publikációiban megismert analízáló és szintetizáló képessége miatt különösen sajnálhatjuk, hogy tragikus halála megakadályozta e kutatás befejezését. Úgy hisszük, hogy halálával egy komoly – ráadásul a nyugati-európai történettudomány által is figyelemmel kísért – tudományos projekt szakadt félbe, amellyel a soproni helytörténetírást is számottevő veszteség érte. Ismereteink szerint csak két, e kutatás alapján íródott tanulmánya jelent meg. Az egyikben a háború alatti szerepvállalás (át)értelmezését, az 1945 utáni osztrák állam stabilizálódását, a helyi lakosság előtti növekvő tekintélyét elemezte Burgenland északi részére vonatkozó vizsgálatok alapján (*A múlt lezárása a háború utáni Ausztriában. Emlékezet, nemzetiszocializmus és 1945 értelmezése Észak-Burgenlandban*).¹¹ Másik tanulmányában a határ(vidék) osztrák, illetve magyar oldalának 1945 utáni eltérő fejlődését taglalta (*Béketeremtés a háború*

¹⁰ Idézi az 1. lábjegyzetben megjelölt írásában az origo.hu

¹¹ Megjelent: *Eszmélet* 65. szám, 97–110.

árnyékában: az osztrák–magyar határvidék 1945-1956).¹² Sajnálatos egyúttal, hogy Mark halálával az a munkakapcsolat sem jöhet már létre, amely pedig az elmúlt években szintén az osztrák–magyar határ kérdése, múltja felé forduló soproni társadalomtudósokkal kialakulhatott volna.¹³

Természetesen nem csak a befejezetlen kutatás, megírásra nem kerülő mű(vek) hiánya fáj e sorok írójának, hanem Mark személyének elvesztése. Számunkra, levéltári dolgozók számára mindig lazának tűnően öltözött, így például eső idején se hordott magánál esernyőt, mondván, hogy az itteni esők meg se kottyannak neki, náluk úgy is örökösen esik. Nehéz hozzászokni, hogy az elmúlt évektől eltérően – amikor egy-egy évben összességében talán tíz hetet is eltöltött a Soproni Levéltárban történő kutatással –, most nem jár felénk. Nem bonyolódunk szakmai beszélgetésbe, nem vitatjuk meg a társadalomtörténet újabb irányzatait, nem számol be arról, hogy nyugaton újra erőre kapott a marxista háttérű társadalomtudományi gondolkodás, s már nem fogunk a soproni adventi vásárban egy-egy forralt bor mellett a thatcheri neoliberais gazdaságpolitikáról beszélgetni. Igaz, amit egyik honi méltatója írt róla: „*Levéltári padokat koptatott, magyar tárgyú könyveket falt, figyelte a sajtót, és beszélt az emberekkel. Tudott velük beszélni, hiszen egyrészt érdeklődött irántuk, másrészt felnőtt fejjel kitűnően megtanult magyarul. Aki vitázott vele, csodálta. Sohasem emelte föl a hangját, hanem boldogan kekeckedve dobott be még egy-két általa ismert adatot, amelyek az ő igazát támasztották alá.*”¹⁴ Ismerte Magyarországot, ismert bennünket: „*A legmegdöbbenőbb számomra, akár a szocialista időket, akár a közelmúltat nézem, a valódi szolidaritás teljes hiánya.*” – fogalmazta meg egy helyütt.

Szívrohamban halt meg, 39 éves volt.

¹² Megjelent: Making peace in the shadow of war: The Austrian-Hungarian borderlands, 1945-1956. In: Contemporary European History 2008/3. 177-209. (<http://oro.open.ac.uk/20178/1/bordersceharticle.pdf>)

¹³ Gondoljunk csak például Jankó Ferenc és Tóth Imre közös munkájára, a Változó erővonalak Nyugat Pannóniában. Történelmi és földrajzi esszé c. kötetre (Szombathely-Sopron, 2008., 208. p.)

¹⁴ ld. az 1. lábjegyzetben idézett írást az index.hu-ról